

نظری به فعالیت های پژوهشی مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در سالهای اخیر

علوم اجتماعی :: مطالعات جامعه شناختی :: پاییز 1367 - شماره 1
از 255 تا 262

آدرس ثابت : <http://www.noormags.com/view/fa/articlepage/207694>

دانلود شده توسط : Hossein Imani Jajarmi
تاریخ دانلود : 1393/03/25 20:01:44

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

نظری به فعالیتهای پژوهشی مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در سالهای اخیر.

مقدمه

مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در سالهای پس از انقلاب علیرغم محدودیتهای و تنگناهای مالی طرحهای تحقیقاتی متعددی را به شرح ذیل تهیه نموده که فقط پاره‌ای از آنها به مرحله اجرا درآمده است.

۱- طرحهای اجرا شده که عمدتاً طرحهای دانشگاهی بوده و به تصویب شورای پژوهشی دانشگاه تهران رسیده است. مهمترین این طرحها عبارت‌اند از: «بررسی اقتصادی اجتماعی مراکز خدمات کشاورزی شهرستان گرمسار»، «بررسی منابع و مآخذ عشایری»، «بررسی اجتماعی اقتصادی نظامهای بهره‌برداری از زمین در شهرستان گرمسار»، «پیش‌بینی رشد جمعیت در ایران» «بررسی مسائل و مشکلات خانوارهای شهدای انقلاب اسلامی ایران»، و طرح «بازارهای روستایی در شمال ایران» که این طرح با همکاری تلویزیون آموزشی انجام گرفته است. ضمناً مطالبی نیز ترجمه شده است، از جمله «اصول و مبانی جمعیت‌شناسی» و «آسیاب فصلی از کتاب صنایع دستی، نوشته هانس ولف

۲- طرحهای در دست اجرای مؤسسه که عبارت‌اند از: «کشت یکپارچه در اراک»، «سیاه چادر»، و «صنایع و مآخذ مربوط به کشورهای اسلامی».

همچنین در این مدت طرحهای تحقیقاتی متعددی در مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی تهیه شده که به علت مشکلات اعتباری و اداری به مرحله اجرا در نیامده‌اند. مهمترین این طرحها «بررسی اقتصادی- اجتماعی بازار در تهران»، «بررسی حاشیه‌نشینان تهران»، «بررسی وضعیت مهاجرین جنگ تحمیلی، بازسازی مناطق آسیب دیده از جنگ و اسکان مجدد مهاجرین» و بالاخره «طرح خانواده و ازدواج در ایران» بوده است.

ضمناً مؤسسه در اجرای طرح «بررسی عملکرد دولت در رابطه با مشکلات مردم» با نخست‌نخست‌وزیری همکاری کرده است. همچنین طرح «بررسی مسائل اجتماعی استان بوشهر» مربوط به وزارت کشور با همکاری و مشارکت فعال مؤسسه تهیه و به‌مورد اجرا گذاشته شد. در زیر چکیده‌ای از چگونگی طرحهای انجام شده و در دست انجام مؤسسه می‌آید:

طرح جامعه شناسی کشورهای اسلامی

اجرای طرح جامعه شناسی کشورهای اسلامی از اواخر سال ۱۳۶۴ توسط گروهی از پژوهشگران مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی آغاز گردید.

برای اجرای این طرح و مطالعه جامعه شناختی کشورهای اسلامی، اطلاع از کم و کیفیت منابع موجود در کتابخانه های معتبر تهران و نیز دستیابی به اطلاعات مکتوب درباره کشورهای مورد مطالعه ضروری بود. به همین دلیل در بدو امر، گروه تحقیق مبادرت به تهیه و تنظیم کتابنامه کشورهای اسلامی کرد. اجرای این مرحله از طرح، که مشتمل بر دو بخش آفریقا و آسیاست در فروردین ۱۳۶۵ آغاز شد. در حال حاضر کتابنامه کشوری اسلامی آفریقایی (با جمعیت بیش از ۵۰ درصد مسلمان)، حاوی منابع و مأخذ مربوط به ۱۹ کشور، آماده تایپ است.

طرحهای بخش روستایی

* طرح بازارهای هفتگی روستایی شمال ایران

تشکیل بازارهای هفتگی روستایی در ایران سابقه ای طولانی دارد، هرچند که برخی از این نوع بازارها از میان رفته است اما در برخی از نقاط ایران بویژه در سرتاسر سواحل بحر خزر بازارهای روستائی همچنان تشکیل می شود و گروههای مختلف اجتماعی در آنها شرکت می کنند. بررسی روند دگرگونیهای حاصله از نوع کالاهای عرضه شده به بازار، گروههای اجتماعی شرکت کننده در بازار و ادغام فضای اقتصادی بازار با کالاهای و مصنوعات غربی قبل و بعد از انقلاب اسلامی از اهداف این پژوهش است. این مطالعه نشان می دهد که چگونه پس از انقلاب اسلامی از نفوذ کالاهای خارجی در بازارهای روستایی کاسته شده و عرصه برای عرضه محصولات کشاورزی و صنایع بومی باز شده است، که نتیجه آن فعالیت بیشتر کشاورزان در امر تولید و ایجاد موقعیت بهتر برای فروش تولیدات روستایی است.

* طرح و بررسی اقتصادی اجتماعی مراکز خدمات روستایی شهرستان گرمسار

مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی به منظور بررسی اثرات اقتصادی-اجتماعی مراکز خدمات در روستاهای حوزه عمل، در سال ۱۳۶۳ مطالعه ای را پیرامون مراکز خدمات روستایی شهرستان گرمسار آغاز کرد و دو مرکز از مراکز خدمات پنجگانه این شهرستان را انتخاب کرد و در هر یک از این دو، دور روستای تجربی و شاهد را مورد بررسی قرار داد. روستای تجربی در مطالعه مابیه روستایی اطلاق می شود که از امکانات و خدمات مرکز خدمات بیش از سایر روستاهای محدوده دهستان بهره مند شده و مراکز خدمات طرحهای عمرانی بیشتری را در این روستا به مورد اجرا گذاشته بود و روستای شاهد روستایی بود که از حداقل امکانات و خدمات مراکز خدمات

دهستان برخوردار شده بود. در این مطالعه، به منظور بررسی مکانیزم تهیه و اجرای طرحهای عمرانی و آثار و نتایج حاصله از پروژه‌های اجرا شده در سطح روستاها ضرورتاً نیروی انسانی مراکز خدمات دهستان، شوراهای اسلامی ده و دهستان و گروهی از دهقانان در روستاهای تجربی و شاهد مورد بررسی قرار گرفت؛ زیرا بر اساس سیاست و خط مشی کلی وزارت کشاورزی دولت در تولید کشاورزی دخالت مستقیم نداشته و فقط عوامل و موجبات تولید را در رابطه با نیازهای زارعین فراهم می‌سازد. به این ترتیب که شورای اسلامی روستا نیازهای ده را تعیین می‌کند و به شورای دهستان ارائه می‌دهد. پس از بررسی ضرورت و الویت نیازها در این شورا، در مرکز خدمات دهستان طرح عمرانی و پروژه اجرایی تهیه می‌شود و پس از تصویب به مرحله اجرا در می‌آید.

* طرح نظامهای بهره‌برداری از زمین در منطقه گرمسار

بهره‌برداری مطلوب از منابع آب، خاک، ابزار، نیروی کار و... مستلزم آن است که نظامهای بهره‌برداری از عوامل و منابع تولید در هر منطقه و تغییر و تحولات ایجاد شده در آنها در طول زمان بررسی و مطالعه و عملکرد و کارایی آن نیز مقایسه شود و در نهایت امر الگوی بهره‌برداری متناسب با ساختار اجتماعی و اقتصادی هر منطقه ارائه گردد. دستاوردهای حاصل از این تحقیقات می‌تواند کاربرد واقعی خود را در برنامه‌ریزی توسعه کشاورزی باز یابد و از طریق آموزش و ترویج به جامعه روستایی انتقال یابد.

به نظر می‌رسد که حل بسیاری از مسائل کشاورزی و دستیابی به آرمان اولویت و زیر بنایی بودن کشاورزی در توسعه اقتصادی و تأمین عدالت اجتماعی، در گرو حل مسئله نظامهای بهره‌برداری از عوامل و منابع تولید بویژه آب و زمین است. به دیگر سخن، برای دستیابی به تولید بیشتر باید مبانی فنی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آن به گونه‌ای طراحی شود که ضمن دسترسی به تولیدی معقول این امر بازتابی منفی نیز در جامعه روستایی نداشته باشد.

بر اساس این دیدگاه مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی بررسی نظامهای بهره‌برداری از زمین را در منطقه گرمسار به عنوان نخستین گام در این زمینه آغاز کرد و با حمایت مالی شورای پژوهشی دانشگاه این مطالعه به انجام رسید.

این پژوهش در دو سطح کشور و گرمسار در مقاطع زمانی مختلف در طول پنج سال اخیر به عمل آمده است. در بخش نخست این اثر، ضمن ارائه چارچوب نظری، بطور اجمال تغییر و تحولات ایجاد شده در شیوه‌های مختلف تولید زراعی و نظامهای بهره‌برداری ارضی در کل کشور بررسی شده است. یکی از دستاوردهای این پژوهش در بخش دوم، مطالعه و مقایسه انواع نظامهای بهره‌برداری و تشخیص بهره‌برداری جمعی در قالب واحدهای کار زراعی و دسته جمعی سنتی (بنده) به عنوان الگوی مطلوب بهره‌برداری در منطقه گرمسار است.

* طرح بررسی مشکلات اقتصادی اجتماعی ناشی از پراکندگی زمین در قالب واحد زراعی سنتی شهرستان سرپند استان مرکزی

مسئله پراکندگی قطعات زمین، که در طول تاریخ با زندگی معیشتی و نظام زراعی سنتی روستائیان ما انطباق داشته و متناسب با مقتضیات این نوع زندگی گسترش یافته بود، در دهه های اخیر با ورود تکنولوژی جدید به روستاها و ماشینی شدن کشت به صورت منابع عظیمی در مقابل توسعه کشاورزی ما قد علم نمود. تضاد بین ابزار کار جدید و ابزار کار سنتی کاهش بازدهی نظام کشاورزی نسق بندی، و بی علاقه گی کشاورزان به کار و مهاجرت ایشان و بسیاری مشکلات دیگر را موجب گردید. به این ترتیب نظام نسق بندی سنتی که خود موجبات پراکندگی زمین را فراهم نموده بود دیگر کارایی سابق را نداشت و می بایست برای آن الگوی جدیدی که منطبق با ساختارها و نیازهای اقتصادی- اجتماعی منطقه باشد ارائه گردد، هدف نهائی این طرح نیز ارائه چنین الگویی بوده است. آنچه مسلم است الگوهای وارداتی گذشته مثل شرکت های سهامی زراعی، تعاونی های تولید، کشت و صنعتها و... که در بیست و پنج سال گذشته در بوته آزمایش قرار گرفته بودند نمی توانستند پاسخگوی نیاز فعلی باشند؛ زیرا اکثر آنها با شکست مواجه شده اند. از این رو گروه تحقیق کار خود را به صورت عمقی و با شناخت ساختار کشاورزی سنتی ایران و علل افزایش انگیزه روستائیان به یکپارچگی زمینها شروع نمود تا با توجه به نتایج حاصله، الگوهای یکپارچگی متناسب با نیازهای منطقه را ارائه دهد. به این ترتیب اطلاعات به دست آمده در زمینه کشاورزی سنتی ایران و علل افزایش انگیزه روستائیان برای یکپارچه نمودن اراضی خود در گزارش مقدماتی منعکس شد و ارائه الگوی متناسب به اجرای مرحله دوم طرح که فعلا در دست اجراست موکول گردید.

* طرح مطالعه صید و صیادی در بندر انزلی

از اسفندماه سال ۱۳۵۹ گروهی از پژوهشگران مؤسسه اطلاعات و تحقیقات اجتماعی اجرای طرح «مطالعه صید و صیادی در بندر انزلی» را آغاز کردند. در گزارش مربوطه، ضمن معرفی و توصیف جنبه هایی از ویژگی های اقتصادی- اجتماعی صید و صیادی در حوزه انزلی سعی شده است تا حد امکان معضلات و نارسایی های صیادان - این حرفه و گروه اجتماعی در حال رشد بازگو و مطرح شود. لازم به تذکر است که همراه این گزارش فیلمی از نحوه مغیشت و گذران زندگی و عملکرد صیادان و شیوه صیدشان تهیه شده است.

طرح های بخش عشایری

* طرح منابع و مآخذ عشایر ایران به فارسی

اهمیتی که جامعه عشایری به عنوان جامعه سوم ایران دارد، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی را بر آن داشت تا مقالات و کتب پراکنده‌ای را که به فارسی در باب مسائل مختلف عشایر ایران نگاشته شده است جمع‌آوری و چاپ کند.

در این پژوهش، پس از مراجعه به کلیه کتابخانه‌ها و سازمانهای مختلف دولتی، اسناد و مدارک مربوط به عشایر مورد مطالعه و بررسی و فیش برداری قرار گرفت و خلاصه‌ای از متن کتاب یا مقاله یا مشخصات نویسنده، مترجم، نام مقاله یا کتاب و تعداد صفحات آن تدوین و تنظیم گردید.

منابع مورد بررسی به چهار دسته، کتب (۱۰۹ جلد)، مقالات (۴۰ عنوان)، گزارش سازمانهای مختلف (۳۰ گزارش)، پایان‌نامه تحصیلی (۲۱ مورد) تقسیم شده است.

این اثر که در مجموع چهارصد منبع و مآخذ عشایری را شامل می‌شود، توسط مرکز عشایری ایران و دبیرخانه شورای عالی عشایر ایران با تیراژ ۳۰۰۰ نسخه در سال ۱۳۶۶ چاپ شده، و اکنون در اختیار محققان، دانش پژوهان و علاقه‌مندان به مسائل عشایری ایران قرار گرفته است.

* طرح سیاه چادر: «مسکن عشایر کوچ‌رو ایران»

سیاه‌چادر مسکن قابل حمل و نقل عشایر کوچ‌رو ایران است و در میان طوایف مختلف مناطق کشور دارای اسامی محلی و معماری خاص و سنتی است که منطبق بر شرایط طبیعی و جغرافیائی آن مناطق و نوع دام غالب درگله‌های آنان است. هر چادر معرف خانواری است که در خود جای می‌دهد (مثلاً وی عثمان بیک، حوئه میرحسین، او حاج حسن، سیه‌مال خورشید...).

هدف اصلی این مطالعه مردم‌شناسانه، که عمدتاً متکی بر بازسازی شرایط و عوامل سازنده این گونه مسکنهای متحرک است، شناخت بیشتر جوامع عشایری ایران است. حال آنکه در کنار این هدف اصلی دستاوردهای دیگری نیز حاصل می‌گردد؛ از جمله، نقش‌مؤثر این معماری در حل پاره‌ای معضلات معماری جدید و تعدد وظایفی است که هم اینک چادرها، به عنوان مسکن موقت بر عهده دارند. اردوگاههای موقت آوارگان جنگی، انبارهای موقت کشاورزی، اردوگاههای نظامی، سرپناههای موقت برای زلزله‌زدگان و... از این قبیل اند، باز هم در زمینه معماری این چادرها بایستی یادآور شد، هر چند صدها نوع اصلی و خاص از چادرها و معماری آنها در جهان موجود است، لیکن پایدارترین، مناسبترین و ساده‌ترین آنها، که هزاران سال است توسط کوچ‌روهای شمال آفریقا، خاورمیانه، تا مرزهای تبت مورد استفاده قرار دارد، چادری است به نام «سیاه

چادر ایرانی». تاکنون بخشهایی از گزارش نهایی به پایان رسیده است و ادامه پژوهش و تنظیم کلیه بخشهای پیش بینی شده طرح نیز در حال انجام است.

لازم به یادآوری است، گزارشی که با نام «سیاه چادر» در سال ۱۳۶۲ توسط مؤسسه منتشر گردید، مطالعاتی پیرامون سیاه چادرهای بویر احمدی، بختیاری و قشقایی است که با اطلاعات و ترجمه‌هایی از متون فرانسه و انگلیسی درباره دیگر چادرهای عشایر ایران همراه بوده است. طرح فوق‌الذکر در برگیرنده مطالعات و اطلاعات راجع به چادرهای ترکمنی و شاهسونی، یعنی «آلاچیق» و «اوی» است.

* طرح ابزار کار سنتی در عشایر مرکزی ایران

گزارش اولیه ابزار کار سنتی، بر اساس مشاهدات، جمع‌آوری اطلاعات عکسبرداری و طراحی هر قطعه از این ابزار در میان تیره‌ها و طوایف مختلف کهگیلویه و بویر احمد در سالهای ۱۳۵۷ و ۱۳۵۸ تهیه شد. محققان گروه تحقیقات عشایری طی سالهای ۱۳۵۷ - ۱۳۶۲ همواره اطلاعات مربوط به هر قطعه از این ابزار را دسته‌بندی و با استفاده از عکسها و اسلایدها و اطلاعات افراد آگاه محلی، که با این طرح همکاری داشتند، تکمیل می‌کردند. این گزارش اولیه یک بار همراه با طراحی روی کاغذ کالک و عکسهای سیاه و سفید بار دیگر فقط با طراحی روی کالک به صورت زیراکس در مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی تکثیر شد. در سال ۱۳۶۲ مرکز عشایری ایران، بر اساس گزارش زیراکس شده، مطالب اصلی گزارش را با حروف چینی‌ای. بی. ام به صورت کتاب منتشر نمود. متأسفانه در این چاپ، در صفحه‌بندی و تنظیم مطالب و تصاویر کتاب اشکالاتی وجود دارد که با توجه به گذشت زمان قابل تصحیح نیستند.

طرحهای بخش جمعیت‌شناسی

* طرح اصول و مبانی جمعیت‌شناسی: پاراسترهای دموگرافی

جزوه فوق، که در فروردین ۱۳۶۲ توسط مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی منتشر شد، ترجمه بخشی از کتاب راهنمای اساتید در مطالعات بیولوژی انسانی است.

(the Unesco, teachers Study guide on biology of Human Population, The unesco Press, Paris, 1974.)

کتاب مذکور را گروهی از متخصصین بخش فرهنگی سازمان ملل (یونسکو) در سال ۱۹۷۵ میلادی تألیف کردند که در نوع خود بسیار ارزنده است. بویژه آنکه، پس از تهیه متن اصلی کتاب، بخش آسیائی سازمان ملل در بانکوک سمیناری تشکیل داد و در آن مباحث مختلف

مندرج در کتاب مورد نقادی و تبادل نظر قرار گرفت. مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی نیز به همین دلیل به ترجمه و انتشار متن مذکور اقدام نمود.

در این ترجمه، پارامترهای دموگرافی؛ مثل، بعد و تراکم جمعیت، میزان رشد در فواصل سرشماریها، قابلیت باروری، میزان خام موالید، سرگرمی، جدولهای عمر، مهاجرت، افزایش طبیعی باروری و ... به طور فشرده در ۷۵ صفحه با بیانی ساده که قابل استفاده برای دانشجویان باشد تشریح شده است. بعلاوه، برای آگاهی دانشجویان از چگونگی کاربرد پارامترهای مذکور، جدول «مشخصات جمعیتی کشورهای حوزه ESAP» و «باروری و برنامه ریزی خانواده» ترجمه و پیوست جزوه آمده است.

طرحهای بخش کار و صنعت

این بخش، که مدتی فعالیت نداشت، مجدداً از اوایل سال ۱۳۶۶ فعالیت خود را آغاز کرد. طرح منابع و مآخذ کار و صنعت در ایران

کارهای انجام شده در باره این طرح به شرح ذیل است:

- ۱- فیش برداری از کلیه نشریات آماری که در باب مسائل نیروی انسانی و اشتغال از سال ۱۳۵۲ تا ۱۳۶۶ توسط مرکز آمار ایران و وزارت کار و امور اجتماعی منتشر شده است. توضیح آنکه قبلاً گزارش جامعی، که از گذشته تا سال ۵۲ را شامل می شود، منتشر شده است.
- ۲- فیش برداری از مقالات اقتصادی منتشره در مجلات اقتصادی کشور از سال ۱۳۵۲ تا ۱۳۶۶. نتایج حاصل از کار (گزارشات آماری و فهرست مقالات) به صورت «کتابنامه کار و صنعت» آماده شده است که در دست تایپ و تکثیر است.

طرح پیشنهادی بررسی مسائل فرهنگی و رفاهی کارگران کارخانجات تحت پوشش سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (تهران- اراک- تبریز).
این طرح بنا به درخواست وزارت صنایع سنگین نوشته شده و به سازمان مربوط برای تصویب اعلام شده است

کارهای انجام شده درباره طرح فوق الذکر به شرح ذیل است:

- ۱- تهیه طرح مقدماتی بررسی مسائل فرهنگی و رفاهی کارگران کارخانجات تحت پوشش سازمان گسترش در شهرهای تهران- اراک- تبریز.
  - ۲- جمع آوری اطلاعات جامعی درباره تعداد کل واحدهای تحت پوشش، نوع تولید صنعتی این واحدها، و پراکندگی جغرافیائی آنها.
- امید است این بخش بتواند با ارائه و اجرای طرحهای جدید فعالیت خود را در سطح وسیعی گسترش دهد.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی